

References

1. Bajtosh, J., Orosova, R. (2011). Microteaching in undergraduate teacher training. Košice: Pavol Jozef Šafárik University in Košice.
2. Gavora, P. (2007). Teacher and pupils in communication. Bratislava: Comenius University in Bratislava.
3. Orosová, R. (2017). Pedagogical practice in training schools UPJŠ. Košice : Pavol Jozef Šafárik University in Košice.
4. National Program of Education and Training in the Slovak Republic for the Next 15 to 20 Years / Resolution of the Government of the Slovak Republic no. 1193 of 19 December 2001 // <http://www.rokovania.sk>.
5. Burjan, V., Ftáčnik, M., Juráš, I., Vantuch, J., Višňovský, E., Vozár, L. (2017). Učiace sa Slovensko - Národný program výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike na najbližších 10 rokov / Bratislava : MŠVVaŠ SR.
6. Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. (2008). Pedagogical Dictionary. Praha: Portál.
7. Shimonik, O. (2005). Pedagogical practice: some problems in «practical» preparation of future teachers for the second stage of primary schools. Brno : MSD.
8. Turek, I. (2010). Didactics. Bratislava : Iura Edition.
9. Zelina, M. (2011). Strategies and methods of developing the child's personality. Bratislava : Iris.

В статті проведено огляд психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів на прикладі Кошицького університету імені Павла Йозефа Шафаріка (Словацька Республіка) і виокремлено такі особливості: якісна багатопрофільна підготовка сучасного вчителя за європейськими стандартами; психолого-педагогічна складова змісту складає половину всього обсягу підготовки; широкий спектр навчальних дисциплін, які оновлюються з урахуванням сучасних вимог; чітка система різних видів педагогічної практики; створення умов для реалізації принципу елективності в освіті; використання сучасних методів та форм навчання; залучення студентів до міжнародних та національних наукових проектів та ін.

Ключові слова: психолого-педагогічна підготовка, магістратура, майбутні учителі, навчальні дисципліни, психолого-педагогічні дисципліни, методи та форми навчання, мікровикладання, педагогічна практика, Кошицький університет імені Павла Йозефа Шафаріка, Словацька республіка.

Проведен обзор психолого-педагогической подготовки будущих учителей на примере Кошицкого университета имени Павла Йозефа Шафарика (Словацкая Республика) и выделены следующие особенности: качественная многопрофильная подготовка современного учителя по европейским стандартам; психолого-педагогическая составляющая содержания составляет половину всего объема подготовки; широкий спектр учебных дисциплин, которые обновляются с учетом современных требований; четкая система различных видов педагогической практики; создание условий для реализации принципа элективности в образовании; использование современных методов и форм обучения; привлечение студентов к международным и национальным научным проектам и др.

Ключевые слова: психолого-педагогическая подготовка, магистратура, будущие учителя, учебные дисциплины, психолого-педагогические дисциплины, методы и формы обучения, микропреподавание, педагогическая практика, Кошицкий университет имени Павла Йозефа Шафарика, Словацкая Республика.

UDK 378.1; 37.01

Janicka-Panek Teresa

*doktor nauk pedagogicznych, profesor nadzw
Wyższa Szkoła Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi, Polska*

IDEA SAMOKSZTAŁCENIA W WYCHOWANIU PRZEDSZKOLNYM I EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ W POLSCE (Z TEORII I PRAKTYKI)

Referat został poświęcony zagadnieniu samokształcenia, w odniesieniu do dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Kluczowym problemem postawionym przez autorkę, było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: czy i w jakim zakresie na etapie przedszkola i klas I-III szkoły podstawowej podejmowane są teoretycznie i praktycznie zagadnienia, przygotowujące dzieci do samodzielnego poszukiwania wiedzy, korzystania z różnych źródeł informacji, wpisujące się w bardziej ogólną i kluczową kompetencję-uczenia się. W referacie przedstawiono wyniki krytycznej analizy literatury z zakresu rozumienia kształcenia ustawicznego (dorośli, nauczyciele) oraz uwzględnienie tej kategorii poznawczej w obowiązującej podstawie programowej wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej (dzieci/uczniowie), a także podano wyniki obserwacji praktyki pedagogicznej z tego zakresu.

Słowa kluczowe: kształcenie ustawiczne, samokształcenie, uczenie się, wdrażanie dzieci do samokształcenia

Wprowadzenie. Idea uczenia się, jako procesu całościowego, towarzyszy aktywności ludzi we wszystkich zawodach. W pewnych okresach życia jednostki uczenie się ma postać instytucjonalną, a po zdobyciu niezbędnych kwalifikacji, jest realizowane w formie doskonalenia zawodowego i/lub samokształcenia. Literatura pedagogiczna i pedeutologiczna dostarcza w tej kwestii wielu argumentów, mając na uwadze wszelkie formy uczenia się i przygotowania do funkcjonowania w społeczeństwie wiedzy.

Idea samokształcenia, jako forma kształcenia ustawicznego, ma co najmniej dwojakie, systemowe rozumienie i uzasadnienie:

– po pierwsze chodzi o kompetencje nauczycieli i ich przygotowanie zawodowe, potrzebę aktualizowania wiedzy w zmieniającej się rzeczywistości społecznej i cywilizacyjnej; uczenie się przez całe życie, w organizacji także uczącej się, jaką jest przedszkole lub szkoła;

– po drugie chodzi o rozwijanie w procesie kształcenia dzieci i uczniów umiejętności uczenia się i wdrażania do samokształcenia,

poszukiwania i korzystania z informacji z wykorzystaniem różnych technik i technologii.

Właśnie samokształcenie będzie przedmiotem dalszej analizy.

Samokształcenie-pojęcia, terminy i definicje. Przez pojęcie samokształcenia rozumiemy zdolność do samodzielnego zdobywania wiedzy, odczuwanie potrzeby ciągłego kształcenia się, uzupełniania i aktualizowania wiedzy. Wśród różnorodnych metod i sposobów aktywizujących działalność poznawczą szczególnie miejsce zajmuje samodzielna aktywność, wynikająca z wewnętrznej lub zewnętrznej motywacji jednostki. Przedmiotem zainteresowań badawczych oraz treścią niniejszego artykułu jest próba odpowiedzi między innymi na następujące pytania:

-jakie jest miejsce samokształcenia w polityce społecznej i oświatowej oraz dydaktyce ogólnej?

- jaki moment rozwoju jednostki sprzyja kształtowaniu umiejętności samokształcenia?

-jakie zachowania dziecka lub ucznia są symptomami

ciekawości poznawczej?

-w jaki sposób rozwijać umiejętność samokształcenia dzieci i młodszych uczniów?

Samokształcenie jest podstawową drogą nadążania za postępem wiedzy ogólnej i w obrębie własnej specjalności. Stanowi konieczność wynikającą z przyspieszonego rozwoju nauki i techniki a także życia społecznego. Obecnie wiedzę można pogłębiać metodami tradycyjnymi, takimi jak żywe słowo i wydawnictwa oraz wykorzystywać nowoczesną technikę: programy komputerowe, Internet.

Szczególnie wielką rolę w ewolucji pojmowania znaczenia uczenia się; w tym kształcenia rozumianego jako proces całościowy, odegrały międzynarodowe raporty edukacyjne. W końcu XX wieku opublikowano kilka raportów edukacyjnych o zasięgu globalnym z inicjatywy UNESCO, Rady Europy i Klubu Rzymskiego.

Pierwszy z tych raportów był tzw. raport E. Faure'a (1972), przetłumaczony na język polski pt. *Uczyć się, aby być* (1975). Raport stanowił ważny przełom w pojmowaniu pedagogicznego sensu edukacji. Od czasu jego opublikowania na znaczeniu zyskała idea przewodnia reform oświatowych, jako idea uczenia się przez całe życie, jako warunek ludzkiej egzystencji (uczyć się, aby być). Raport podkreślał więc szczególnie rolę uczenia się w przewidywaniu zagrożeń cywilizacyjnych [1].

W roku 1979 ukazał się raport edukacyjny wydany pod auspicjami Klubu Rzymskiego pod znamienym tytułem *Uczyć się – bez granic. Jak zewrzeć «lukę ludzką»?* (Botkin i in., 1982). Raport ten podkreślał rolę uczenia się antycypującego i innowacyjnego, które winno stanowić przeciwagę dla dominującego w dotychczasowej praktyce szkolnej uczenia się zachowawczego [2].

Kolejny raport pod wymownym tytułem *Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia. Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa* (1982) w sposób dobitny podkreśla posiadanie umiejętności i motywacji do dalszego uczenia się (umieć i chcieć się uczyć) [3].

Ostatni do tej pory raport przygotowany przez Międzynarodową Komisję do Spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem J. Delorsa (1996) bardzo wyraźnie wskazuje na rolę uczenia się na różnych poziomach kształcenia [4].

Koncepcja edukacji przez całe życie jawi się jako odpowiedź na wyzwania szybko zmieniającego się świata. Raport J. Delorsa postuluje umieszczenie edukacji ustawicznej w centrum społeczeństwa. Aby spełnić to wyzwanie, edukacja powinna organizować się wokół czterech aspektów kształcenia, które przez całe życie będą niejako dla każdej jednostki filarami jej wiedzy. Wedle raportu J. Delorsa edukacja ustawiczna powinna być oparta na czterech filarach:

- Uczyć się, aby wiedzieć;
- Uczyć się, aby działać;
- Uczyć się, aby żyć wspólnie;
- Uczyć się, aby być.

Jak zauważa Franciszek Bereźnicki, zawarte w tym raporcie rekomendacje są wciąż niezmiennie aktualne, ponieważ XXI wiek wymaga od wszystkich odpowiedzialności osobistej za kształtowanie zbiorowego losu [5].

Uczestnictwo dorosłych w edukacji i szkoleniach jest nierówno rozłożone w poszczególnych krajach Unii Europejskiej, co podkreśla Raport Eurydice (2015). W 2011 roku najniższy poziom odnotowano w Rumunii (8%) i Grecji (11,7%). Natomiast w Szwecji i Luksemburgu odnotowano najwyższe odsetki dorosłych uczestniczących w edukacji i szkoleniach (odpowiednio 71,8% i 70,1%). Kolejne kraje z wysokim poziomem uczestnictwa to Dania, Niemcy, Francja, Holandia, Finlandia i Norwegia, gdzie odsetek uczących się wynosi od 50% do 60%. We wszystkich krajach, w których odnotowano wysoki odsetek uczestnictwa, aktywność w edukacji pozaformalnej jest bardzo wysoka. Dane na temat uczestnictwa według poziomu wykształcenia wykazują, że podczas , gdy 61,3% dorosłych, którzy ukończyli szkołę wyższą uczestniczy w edukacji i szkoleniach, to wśród tych, którzy mają kwalifikacje na poziomie szkoły średniej II stopnia odsetek ten wynosi 37,7% [6, s. 25].

Istnieje kilka terminów powiązanych z *kształceniem*

ustawicznym, adresowanym do ludzi dorosłych i pozwalających na wielowymiarowe rozumienie pojęcia kluczowego. Należą do nich: *ustawiczność kształcenia, dążenie zawodowe, dociekliwość zawodowa, dokładność zawodowa, doksztalcenie zawodowe, doskonałość zawodowa i duma zawodowa*.

W kontekście poczynionych rozważań pojawia się pytanie, czy zadanie samodzielnego uczenia się może być kierowane do uczniów, a może już do dzieci w wieku przedszkolnym? Odpowiedź na to pytanie jest moim zdaniem twierdząca, z uwagi na ciekawość poznawczą dzieci, nierównomierne tempo rozwoju, co uzasadnia potrzebę znaczącej indywidualizacji procesu kształcenia, adekwatnego do możliwości psychofizycznych ucznia doboru zadań, zadawania spersonalizowanej pracy domowej, włączania uczniów w realizację różnorodnych projektów, samodzielnego korzystania z różnych źródeł informacji, eksperymentowania i przewidywania wniosków, dzielenia się wiedzą, rozwijania kompetencji poznawczych i społecznych.

Samokształcenie uczniów a europejskie kompetencje kluczowe. Istotną perspektywą oglądu idei samokształcenia (w przypadku dzieci i młodszych uczniów) jest odniesienie jej do wymiaru europejskiego w kontekście kompetencji kluczowych.

W Zaleceniach Parlamentu Europejskiego z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE) kompetencje są definiowane jako połączenie wiedzy, umiejętności i postaw odpowiednich do sytuacji [7]. Autorzy używają także określenia „kompetencje kluczowe”, podkreślając iż są to te kompetencje, których wszystkie osoby potrzebują do samorealizacji i rozwoju osobistego, bycia aktywnym obywatelem, integracji społecznej i zatrudnienia.

Wszystkie kompetencje kluczowe uważane są za równowartościowe, ponieważ każda z nich może przyczynić się do udanego życia w społeczeństwie wiedzy. W analizowanej podstawie programowej do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w szkole podstawowej należą: czytanie, myślenie matematyczne, myślenie naukowe, umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w języku obcym, zarówno w mowie, jak i w piśmie, umiejętność posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, umiejętność uczenia się i umiejętność pracy zespołowej.

W związku z postępującą globalizacją Unia Europejska staje przed coraz to nowymi wyzwaniami, dlatego też każdy obywatel potrzebuje szerokiego wachlarza kompetencji kluczowych, by łatwo przystosować się do szybko zmieniającego się świata, w którym zachodzą rozliczne wzajemne powiązania.

Kompetencje są z reguły określane jako połączenie wiedzy, umiejętności i postaw odpowiednich do sytuacji. Kompetencje kluczowe to te, których wszystkie osoby potrzebują do samorealizacji i rozwoju osobistego, bycia aktywnym obywatelem, integracji społecznej i zatrudnienia. Z pewnością istotny dla osiągnięcia pożądanego efektów jest wiek ucznia, czas i wymiar oraz jakość oddziaływań pedagogicznych.

Kompetencje kluczowe uważane są za jednakowo ważne, ponieważ każda z nich może przyczynić się do udanego życia w społeczeństwie wiedzy. Zakresy wielu spośród tych kompetencji częściowo się pokrywają i są powiązane, aspekty niezbędne w jednej dziedzinie wspierają kompetencje w innej. Dobre opanowanie podstawowych umiejętności językowych, czytania, pisania, liczenia i umiejętności w zakresie technologii informacyjnych i komunikacyjnych (TIK) jest niezbędną podstawą uczenia się; umiejętność uczenia się sprzyja samokształceniu.

Z obserwacji praktyki pedagogicznej i działalności badawczej w obszarze edukacji wczesnoszkolnej wynika, że brakuje w dokumentach programowych (poza nielicznymi) i w działaniach pedagogicznych nauczycieli sytuacji edukacyjnych, sprzyjających samokształceniu, poza tradycyjnie zadawaną pracą domową i oferowaną przez niektóre wydawnictwa pracą z wykorzystaniem metody projektu edukacyjnego. Krytyczna analiza literatury zagadnienia dowodzi także, że w propozycjach metodycznych z tego zakresu w Polsce występuje przysłowiowa «pustka».

Tab. 1.

Kompetencje kluczowe WE a kompetencje w podstawie programowej edukacji wczesnoszkolnej		
Lp.	Rodzaj kompetencji (WE)	Rodzaj kompetencji (podstawa programowa, 2017)
1.	Porozumiewanie się w języku ojczystym	Umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i języku obcym, zarówno w mowie, jak i w piśmie. Słuchanie-Mówienie-Czytanie
2.	Porozumiewanie się w językach obcych	
3.	Kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne	Umiejętność korzystania z podstawowych narzędzi matematyki w życiu codziennym oraz prowadzenia elementarnych rozumowań matematycznych
4.	Myslenie naukowe	Umiejętność formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących różnych dziedzin życia
5.	Kompetencje informatyczne	Umiejętność posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno – komunikacyjnymi; w tym także dla wyszukiwania i korzystania z informacji
6.	Umiejętność uczenia się	Umiejętność uczenia się, samokształcenie, samodzielne poszukiwanie wiedzy, odczuwanie potrzeby uczenia się, posiadanie wewnętrznej motywacji
7.	Kompetencje społeczne i obywatelskie	Edukacja środowiskowa, społeczna, etyka
8.	Inicjatywność i przedsiębiorczość	Umiejętności organizacyjne, planistyczne, badawcze, samokształcenie, uczeń uczestnikiem i autorem gier strategicznych i logicznych; rozwijanie inicjatywności i przedsiębiorczości wpisano po raz pierwszy do zadań szkoły podstawowej w podstawie programowej w roku 2017
9.	Świadomość i ekspresja kulturalna	Umiejętność rozumienia, wykorzystania i przetwarzania dóbr kultury, w zakresie umożliwiającym zdobywanie wiedzy, rozwój emocjonalny, intelektualny i moralny oraz udział w życiu społeczeństwa, udział w kulturze

Źródło: T. Janicka-Panek (2017)

Aktualnie w Polsce jest realizowana kolejna reforma edukacji, której zadaniem jest kontynuowanie niektórych zmian wprowadzonych w roku 1999 – między innymi kształcenia systemem zintegrowanym oraz uwzględnienie pewnych rozwiązań metodycznych, należących do klasyki nauczania początkowego. Częstotliwość i tempo dokonywanych zmian w minionych latach znacznie utrudniało nauczycielom poznanie istoty wdrażanych reform i właściwe się do nich przygotowywanie. Na gruncie interesującej mnie naukowo i zawodowo pedagogiki wczesnoszkolnej, odnotowano wiele zmian: między innymi w 1999 roku wprowadzono kształcenie systemem zintegrowanym, bez podziału na przedmioty. Takie podejście nie wyznacza uczniom granic w wykorzystywaniu treści kształcenia i poszukiwania niezbędnych informacji, przyzwyczajają do wzajemnego wiązania treści kształcenia, ukazuje korelacje tematyczną, uczniowie odkrywają analogie, a z czasem dochodzą do wniosku, że takie umiejętności, jak czytanie i pisanie, stanowią podstawę wszystkich aktywności człowieka (językowej, matematycznej, historycznej, przyrodniczej, społecznej, technicznej, informatycznej, plastycznej, muzycznej, ruchowej, zdrowotnej, konstrukcyjnej, badawczej)[8].

Podstawa programowa to jednolity wykaz treści kształcenia, założonych celów oraz przewidywanych efektów na danym etapie edukacyjnym. Każdy etap kształcenia ma swoją odrębną, dopuszczoną w Polsce rozporządzeniem Ministerstwa Edukacji Narodowej (MEN) podstawę programową. Należy podkreślić, że cele kształcenia w Polsce przechodzą proces niezwykłej transformacji, także pod kątem wdrażania do uczenia się i samokształcenia oraz samodzielności [9, 10].

Należy przyznać, że obowiązująca od 1 września 2017 roku w Polsce podstawa programowa edukacji wczesnoszkolnej (jako szósta w swojej historii), została przygotowana z niezwykłą, jak dotychczas starannością, oparta jest na naukowych podstawach wiedzy pedagogicznej. W nowej podstawie akcenty położone są na rozwijanie kompetencji kluczowych; w tym umiejętność uczenia się oraz samokształcenia, kształcenie zintegrowane, wykorzystanie metody projektu edukacyjnego, wychowanie społeczne, kształtowanie umiejętności pracy w grupie, kształcenie literackie i językowe oraz multikulturowość, co uwzględnili autorzy programów nauczania [11].

Samokształcenia w wychowaniu przedszkolnym i edukacji wczesnoszkolnej. Celem wychowania przedszkolnego jest wsparcie całościowego rozwoju dziecka. Wsparcie to realizowane jest przez proces opieki, wychowania i nauczania – uczenia się, co umożliwia dziecku odkrywanie własnych możliwości, sensu działania oraz gromadzenie doświadczeń na drodze prowadzącej do prawdy, dobra i piękna. W efekcie takiego wsparcia dziecko osiąga dojrzałość do podjęcia nauki na pierwszym etapie edukacji, co zaznaczono w zadaniach przedszkola, przyjmując:

1. *Wspieranie wielokierunkowej aktywności dziecka poprzez organizację warunków sprzyjających nabywaniu doświadczeń w*

fizycznym, emocjonalnym, społecznym i poznawczym obszarze jego rozwoju.

2. *Tworzenie warunków umożliwiających dzieciom swobodny rozwój, zabawę i odpoczynek w poczuciu bezpieczeństwa.*

3. *Wspieranie aktywności dziecka podnoszącej poziom integracji sensorycznej i umiejętności korzystania z rozwijających się procesów poznawczych.*

4. *Zapewnienie prawidłowej organizacji warunków sprzyjających nabywaniu przez dzieci doświadczeń, które umożliwią im ciągłość procesów adaptacji oraz pomoc dzieciom rozwijającym się w sposób nieharmonijny, wolniejszy lub przyspieszony.*

5. *Wspieranie samodzielnej dziecięcej eksploracji świata, dobór treści adekwatnych do poziomu rozwoju dziecka, jego możliwości percepcyjnych, wyobrażeń i rozumowania, z poszanowaniem indywidualnych potrzeb i zainteresowań.*

6. *Wzmacnianie poczucia wartości, indywidualność, oryginalność dziecka oraz potrzeby tworzenia relacji osobowych i uczestnictwa w grupie.*

7. *Tworzenie sytuacji sprzyjających rozwojowi nawyków i zachowań prowadzących do samodzielności, dbania o zdrowie, sprawność ruchową i bezpieczeństwo, w tym bezpieczeństwo w ruchu drogowym.*

8. *Przygotowywanie do rozumienia emocji, uczuć własnych i innych ludzi oraz dbanie o zdrowie psychiczne, realizowane m.in. z wykorzystaniem naturalnych sytuacji, pojawiających się w przedszkolu oraz sytuacji zadaniowych, uwzględniających treści adekwatne do intelektualnych możliwości i oczekiwań rozwojowych dzieci.*

9. *Tworzenie sytuacji edukacyjnych budujących wrażliwość dziecka, w tym wrażliwość estetyczną, w odniesieniu do wielu sfer aktywności człowieka: mowy, zachowania, ruchu, środowiska, ubioru, muzyki, tańca, śpiewu, teatru, plastyki.*

10. *Tworzenie warunków pozwalających na bezpieczną, samodzielną eksplorację otaczającej dziecko przyrody, stymulujących rozwój wrażliwości i umożliwiających poznanie wartości oraz norm odnoszących się do środowiska przyrodniczego, adekwatnych do etapu rozwoju dziecka.*

11. *Tworzenie warunków umożliwiających bezpieczną, samodzielną eksplorację elementów techniki w otoczeniu, konstruowania, majsterkowania, planowania i podejmowania intencjonalnego działania, prezentowania wytworów swojej pracy.*

12. *Współdziałanie z rodzicami, różnymi środowiskami, organizacjami i instytucjami, uznanymi przez rodziców za źródło istotnych wartości, na rzecz tworzenia warunków umożliwiających rozwój tożsamości dziecka.*

13. *Kreowanie, wspólne z wymienionymi podmiotami, sytuacji prowadzących do poznania przez dziecko wartości i norm społecznych, których źródłem jest rodzina, grupa w przedszkolu, inne dorosłe osoby, w*

tym osoby starsze, oraz rozwijania zachowań wynikających z wartości możliwych do zrozumienia na tym etapie rozwoju.

14. Systematyczne uzupełnianie, za zgodą rodziców, realizowanych treści wychowawczych o nowe zagadnienia, wynikające z pojawienia się w otoczeniu dziecka zmian i zjawisk istotnych dla jego bezpieczeństwa i harmonijnego rozwoju.

15. Systematyczne wspieranie rozwoju mechanizmów uczenia się dziecka, prowadzące do osiągnięcia przez nie poziomu umożliwiającego podjęcie nauki w szkole.

16. Organizowanie zajęć – zgodnie z potrzebami – umożliwiających dziecku poznawanie kultury i języka mniejszości narodowej lub etnicznej lub języka regionalnego – kaszubskiego.

17. Tworzenie sytuacji edukacyjnych sprzyjających budowaniu zainteresowania dziecka językiem obcym nowożytnym, chęci poznawania innych kultur [11].

W efektach wychowania przedszkolnego, w obowiązującej podstawie programowej, jeśli chodzi o przygotowanie do samokształcenia, zapisano jedynie w odniesieniu do absolwenta: *wdraża swoje własne strategie, wspierane przez osoby dorosłe lub rówieśników*. Na podstawie krytycznej analizy podstawy programowej stwierdzam, że autorzy podstawy nie sformulowali innych efektów z zakresu samokształcenia. Biorąc pod uwagę inne materiały metodyczne (programy wychowania przedszkolnego, plany miesięczne, proponowane nauczycielom scenariusze zajęć), analizę oferty centralnej i wojewódzkich placówek doskonalenia, dostrzegam pustkę z zakresu rozwijania samokształcenia i kształtowania kompetencji nauczycieli wychowania przedszkolnego z tego zakresu. Przytoczone zadania wychowania przedszkolnego, to także zadania zawodowe nauczycieli, które zgodnie z wiedzą pedeutologiczną określają sylwetkę zawodową nauczyciela tego etapu.

Analiza idei kształcenia ustawicznego/samokształcenia na etapie edukacji wczesnoszkolnej. W podstawie programowej edukacji wczesnoszkolnej, wdrożonej 1 września 2017 roku znajdują nauczyciele następujące uzasadnienie: Nauka jest bardziej skuteczna wtedy, gdy dziecko samodzielnie zdobywa wiedzę. Sprzyja temu stawianie go w sytuacjach zadaniowych na miarę jego możliwości, potrzeb i zainteresowań, a także formułowanie hipotez i ich weryfikowanie. Bardzo istotne jest rozwiązywanie problemów we współpracy z rówieśnikami, bowiem w społeczeństwie XXI wieku nie jest możliwe osiągnięcie sukcesu bez współdziałania z innymi. W tak organizowanym procesie uczenia się niezwykle istotną rolę pełni profesjonalnie wspierający nauczyciel, który jest przewodnikiem dziecka po świecie wiedzy. Zgodnie z założeniami konstrukttywizmu, nauczanie przez rozwiązywanie problemów pozwala najlepiej przygotować dzieci do aktywnego i odpowiedzialnego uczestnictwa we współczesnym społeczeństwie. Nauczyciel jest w istocie reżyserem, który kreuje i współkreuje warunki osiągnięcia celów.

W podstawie programowej edukacji wczesnoszkolnej odnajduję wiele kolejnych istotnych zapisów (cele) dla rozumienia problematyki kluczowej: 1) rozwijanie kompetencji, takich jak: kreatywność, innowacyjność i przedsiębiorczość; 2) rozwijanie umiejętności krytycznego i logicznego myślenia, rozumowania, argumentowania i wnioskowania; 3) ukazywanie wartości wiedzy jako podstawy do rozwoju umiejętności; 4) rozbudzanie ciekawości poznawczej uczniów oraz motywacji do nauki; 5) wyposażenie uczniów w taki zasób wiadomości oraz kształtowanie takich umiejętności, które pozwalają w sposób bardziej dojrzały i uporządkowany zrozumieć świat; 6) wspieranie ucznia w rozpoznawaniu własnych predyspozycji i określaniu drogi dalszej edukacji; 7) wszechstronny rozwój osobowy ucznia przez pogłębianie wiedzy oraz zaspokajanie i rozbudzanie jego naturalnej ciekawości poznawczej; 8) kształtowanie postawy otwartej wobec świata i innych ludzi, aktywności w życiu społecznym oraz odpowiedzialności za zbiorowość; 9) zachęcanie do zorganizowanego i świadomego samokształcenia opartego na umiejętności przygotowania własnego warsztatu pracy; 10) ukierunkowanie ucznia ku wartościom [11].

Najważniejsze umiejętności rozwijane w ramach kształcenia ogólnego w szkole podstawowej to: 1) sprawne komunikowanie się w języku polskim oraz w językach obcych nowożytnych; 2) sprawne

wykorzystywanie narzędzi matematyki w życiu codziennym, a także kształcenie myślenia matematycznego; 3) poszukiwanie, porządkowanie, krytyczna analiza oraz wykorzystanie informacji z różnych źródeł (Tamże). W celach adresowanych dla edukacji wczesnoszkolnej na podkreślenie zasługuje zapis, dotyczący wspierania w rozwoju w następującym znaczeniu: wspieranie aktywności dziecka, kształtującej umiejętność korzystania z rozwijających się umysłowych procesów poznawczych, niezbędnych do tworzenia własnych wzorów zabawy, nauki i odpoczynku, b) wspieranie rozwoju mechanizmów uczenia się dziecka, prowadzące do osiągnięcia przez nie kompetencji samodzielnego uczenia się (Tamże). Wiele znaczących treści dostrzegam w opisie pożądaných efektów absolwentów edukacji wczesnoszkolnej, między innymi w sferze poznawczej.

W zakresie poznawczego obszaru rozwoju uczeń osiąga: 1) potrzebę i umiejętność samodzielnego, refleksyjnego, logicznego, krytycznego i twórczego myślenia; 2) umiejętność poprawnego posługiwania się językiem polskim w mowie i piśmie, pozwalającą na samodzielną aktywność, komunikację i efektywną naukę; 3) umiejętność czytania na poziomie umożliwiającym samodzielne korzystanie z niej w różnych sytuacjach życiowych, w tym kontynuowanie nauki na kolejnym etapie edukacyjnym i rozwijania swoich zainteresowań; 4) umiejętność rozumienia i używania prostych komunikatów w języku obcym; 5) umiejętność rozumienia podstawowych pojęć i działań matematycznych, samodzielne korzystanie z nich w różnych sytuacjach życiowych, wstępnej matematyzacji wraz z opisem tych czynności: słowami, obrazem, symbolem; 6) umiejętność stawiania pytań, dostrzegania problemów, zbierania informacji potrzebnych do ich rozwiązania, planowania i organizacji działania, a także rozwiązywania problemów; 7) umiejętność czytania prostych tekstów matematycznych, np. zadań tekstowych, łamigłówek i zagadek, symboli; 8) umiejętność obserwacji faktów, zjawisk przyrodniczych, społecznych i gospodarczych, wykonywania eksperymentów i doświadczeń, a także umiejętność formułowania wniosków i spostrzeżeń; 9) umiejętność rozumienia zależności pomiędzy składnikami środowiska przyrodniczego; 10) umiejętność rozumienia legend, faktów historycznych, tradycji, elementów kultury materialnej i duchowej oraz pojęć i symboli z nimi związanych, takich jak: rodzina, dom, naród, ojczyzna, kraj; 11) umiejętność uczestnictwa w kulturze oraz wyrażania swych spostrzeżeń i przeżyć za pomocą plastycznych, muzycznych i technicznych środków wyrazu, a także przy użyciu nowoczesnych technologii; 12) umiejętność samodzielnej eksploracji świata, rozwiązywania problemów i stosowania nabytych umiejętności w nowych sytuacjach życiowych (Tamże).

Realizacja przytoczonych i innych zaprojektowanych przez nauczycieli działań sprawi, że edukacja będzie przybliżać uczniów do życia, kształtować umiejętności niezbędne na różnych etapach kształcenia i funkcjonowania w grupie/społeczeństwie. Stanie się także szansą na przeciwdziałanie marginalizacji i wykluczeniu społecznemu. H. Gardner (2011) podkreśla: Początek trzeciego tysiąclecia nastraja pozytywnie do rozważań dotyczących przyszłości. Moje postrzeganie przyszłości odnosi do dobrze znanych trendów: wzrastającej potęgi nauki i technologii, zacieśniających się powiązań całego świata – ekonomicznych, kulturalnych i społecznych – a także niepowstrzymanego przemieszczania się i wzajemnego mieszania się ludzi o różnych aspiracjach i pochodzących z różnych środowisk [12]. H. Gardner wyodrębnił umysły przyszłości, które warto odkrywać i pielegnować w pracy pedagogicznej: dyscyplinarny, syntetyzujący, respektujący i etyczny. Ponadto podkreśla: Twórca musi nie tylko chcieć, musi pragnąć wykorzystać każdą nadarzącą się okazję, musi podejmować ryzyko spotkania z nieznanym, upadać na kolana, by później, uśmiechając się, podnosić się z nich i raz jeszcze rzucać się w wir poszukiwań (Tamże).

Warunkiem właściwego procesu samokształcenia jest włączenie się do aktywnej pracy. Każdy winien dokładnie wiedzieć, jaki jest cel jego pracy, którą będzie wykonywał oraz jak będzie wyglądał sprawdzian zdobytych przez niego wiadomości. Zadania do wykonania mogą być podane ustnie, napisane, rozdane na kartkach lub określone indywidualnie przez uczącego się. Należy wdrożyć nawyk samodzielnej pracy z podręcznikiem, ćwiczeniem, zeszytem przedmiotowym lub kartą

pracy oraz instrukcją. Można uczniom polecić publikację, w których znajdują się uzupełniające wiadomości, związane ze zgłębianym tematem, zawierające odpowiedzi na nurtujące dziecko pytania.

Trzeba podkreślić, iż uczenie się stanowi jedną z najcenniejszych form ludzkiego doświadczenia, formę szczególnie dynamiczną i bezpośrednio związaną z efektywnością działania. Z tego względu zagadnieniu uczenia się należy nadać priorytet w dydaktyce. W większości podręczników dydaktyki ogólnej pomija się zagadnienie metod i technik uczenia się, jedynie J. Półturzycki w swoim podręczniku wyodrębnił metody uczenia się – zauważa F. Bereźnicki [13, s. 483]. Chodzi o publikację Dydaktyka dla nauczycieli [14].

Wniosek. Samokształcenie może przejawiać się w pracy indywidualnej, bądź też grupowej. Zazwyczaj te dwie formy są ze sobą powiązane. Uczestnictwo w zespole związane jest z pracą indywidualną całego jego składu. Udział w pracach zespołu spełnia również zadanie natury wychowawczej: uczy pracować zbiorowo, kształtuje społeczną postawę i przyczynia się do rozwoju kompetencji komunikacyjnych, umożliwia uczenie się przez naśladownictwo, może stanowić inspirację do samodzielnego poszukiwania wiedzy, do rozwijania inicjatywności i przedsiębiorczości.

Bibliografia

1. Faure E. i in. (1975), *Uczyć się, aby być*. Warszawa: PWN.
2. Botkin J. W., Elmandjra M., Malitza M. (1982), *Uczyć się – bez granic. Jak zwerbować „lukę ludzką”*. Warszawa: PWN.
3. Komisja Europejska (1997), *Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia. Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*. Warszawa: WSP TWP.
4. Delors J. red. (1998), *Edukacja, jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO*. Tł. W. Rabczuk. Radom: SOP, IteE.
5. Bereźnicki F. (2007), *Dydaktyka kształcenia ogólnego*. Kraków: Impuls.
6. Komisja Europejska /EACEA/Eurydice (2015), *Adult Education and Training in Europe: Widening Access to Learning Opportunities. (Edukacja i szkolenia dorosłych w Europie: zwiększanie dostępu do możliwości uczenia się) Raport Eurydice*. Luksemburg: Urząd Publikacji Unii Europejskiej.
7. *Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE)*.
8. Janicka-Panek T. (2017), *Program nauczania dla klas I-III-Elementarz odkrywców*. Warszawa: Wydawnictwo Nowa Era.
9. Janicka-Panek T. (2015), *Transformacja celów wychowania w (z/dez)integrowanej edukacji wczesnoszkolnej*. Radom: ITeE PIB.
10. Janicka-Panek T. (2017), *Idea kształcenia ustawicznego w wychowaniu przedszkolnym i edukacji wczesnoszkolnej (z teorii i praktyki)*. [w:] *Wielowymiarowość kształcenia ustawicznego*. I Międzynarodowa Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa. Skierniewice: PWSZ.
11. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. z 2017r., poz. 356)*.
12. Gardner H. (2011), *Nie etykietujemy dzieci*. [w:] *Pierwsze uczniowskie doświadczenia drogą do wiedzy*. Kielce: Grupa Edukacyjna S. A.
13. Bereźnicki F. (2007), *Dydaktyka kształcenia ogólnego*. Kraków: Impuls.
14. Półturzycki J. (1998), *Dydaktyka dla nauczycieli*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

The paper discusses self-study issues in relation to pre-school and early-school children. The key problem in this article was the search for the answer to the question: are theoretical and practical issues at the pre-primary education and early primary school level, preparing children for independent search for knowledge, using different sources of information, fit into a more general and key learning competence? In what range, if so? The paper presents the results of critical analysis of literature in the field of understanding of lifelong learning (adults, teachers). This cognitive category was also included in the current core curriculum for pre-school and early childhood education (children / students), and the results of pedagogical practice in this area were also given.

Keywords: *lifelong learning, self-education, learning, implementation of children for self-education*

У роботі розглядається проблема розвитку самостійності та підготовки до самоосвіти в дошкільній і загальноосвітній системі та в освіті дорослих. В статті висвітлено теоретико-практичні підходи до формування умінь і навичок самоосвіти, до можливостей самостійного пошуку знань, використання різних джерел інформації тощо. Підкреслено, що компетенції визначаються як комбінація знань, навичок та ставлення до ситуації. Ключовими компетенціями є ті, які потрібні всім людям для самореалізації та особистого розвитку, соціальної інтеграції та зайнятості, однак усі ключові компетенції вважаються еквівалентними, оскільки кожна з них може сприяти успішному життю у суспільстві знань. Наголошується на важливості розвитку творчості, інноваційності, підприємливості, навичок критичного та логічного мислення, міркування, аргументації. Акцентується увага на цінності знань як основи для розвитку особистості, її компетенцій, пізнавальної цікавості учнів та мотивації до навчання, на формуванні в людини відкритого ставлення до світу та інших людей, активності у суспільному житті та відповідальності за громаду. Визначено, що тфективність самоосвіти обумовлюється наявністю яскраво вираженого прагнення і готовності до самовдосконалення, сформованими мотивами і чітко поставленими перед собою завданнями, вміннями самоорганізації і самостійного здійснення освітнього процесу, де індивід одночасно виступає в якості суб'єкта освітньої діяльності та її об'єкта; що самоосвіта орієнтована на цілеспрямоване прилучення людини до освоєння соціального досвіду на основі розвитку його здібностей, індивідуальних особливостей, мотивів і інтересів. Зроблено висновок, що навчання є однією з найцінніших форм людського досвіду, яка є особливо динамічною і безпосередньо пов'язаною з ефективністю дій щодо соціальної адаптації, сприяння розвитку комунікативних навичок, самостійного пошуку знань, розвитку ініціативи та підприємництва.

Ключові слова: *безперервне навчання, самоосвіченість, навчання, самоосвіти.*